

Les torres del telègraf òptic del Penedès

Cap a la meitat del segle XIX s'erigiren al nostre país diferents línies de telegrafia òptica formades per una colla de torres alineades i situades de manera estratègica damunt turons i carenes. Una d'aquestes línies de comunicacions seguia la costa fins prop del Vendrell, i d'aquí penetrava cap a l'interior seguint la ruta penedesenca cap a l'Ordal.

Avui, al Penedès, queden les restes de dues d'aquestes singulars torres. Una ben a prop de Sant Vicenç de Calders i l'altra a tocar del coll de l'Ordal, en terme de Subirats. Aquestes i les altres torres construïdes en altres indrets tenen una mateixa estructura arquitectònica, pràcticament idèntica. Aquest extrem evidencia que bona part d'elles es construïren segons uns mateixos plànols, pràctica molt pròpia de les construccions militars. Cal tenir present que, aleshores, aquestes línies eren considerades elements militars i, com a tals, d'alt valor estratègic. Això explica que siguin adotzenades, moltes d'elles de base atalussada, voltades d'un fossat i amb l'aparença inconfusible d'una construcció de defensa. El fossat era salvat a través d'un pont llevadís. Tenien planta quadrada o rectangular, amb planta baixa i dos pisos, i obertures, finestres i espitlleres, normalment per dues de les seves cares. La seva alçària és aproximadament d'uns deu metres.

Les torres que ens ocupen formaven part d'una línia telegràfica que, possiblement, anava de València a Barcelona. El sistema de comunicacions entre elles era visual i els missatges es transmetien mitjançant uns mecanismes articulats de fusta que adoptaven diverses formes que es corresponien amb les diferents lletres. El principi d'aquest sistema de comunicacions resideix en el primitiu sistema de torres i codi de senyals inventat l'any 1791 pels germans francesos Claude i Ignace Chappe. Sabem que la primera línia oficial de telègraf òptic a l'Estat espanyol fou entre Madrid i Aranjuez construïda l'any 1831. Sembla que a l'Estat espanyol el sistema de senyals era diferent i es

fonamentava en l'inventat l'any 1844 per l'enginyer militar basc José María Mathé. La majoria d'aquestes torres formaven part d'un ambiciós projecte de telègraf òptic militar impulsat per la Capitania General de Catalunya entre els anys 1833 i 1851. Un cop rebut el missatge aquest era traspassat a la següent torre o talaia de l'alineació.

La torre del telègraf de l'Ordal no té el fossat característic que tenen la majoria de les altres. Probablement, la seva situació inexpugnable dalt d'un turó de 563 metres feia innecessari aquesta mesura defensiva complementaria. Avui, s'aixeca damunt d'una pedrera abandonada. Albert Virella va fer notar que es tenien notícies d'una primera torre en aquest indret de l'Ordal l'any 1640, durant la guerra dels Segadors. Avui es troba malmesa i afectada per diferents pintades fetes pels desaprensus habituals.

La torre de Sant Vicenç de Calders també dita "dels Masos" presideix la costa de Comarruga. Avui el fossat es troba ple de vegetació i la torre queda camuflada entre els pins. Al seu voltant encara s'hi troba una tanca metàl·lica força malmesa. Els nous carrers d'una urbanització han fet que s'hi pugui accedir amb molta facilitat.

Ens consten restes de torres similars d'aquesta mateixa línia telegràfica a Altafulla, Salou, Cambrils o Sant Carles de la Ràpita. Una altra torre ben condicionada prop de casa nostra és la torre del telègraf de Castellbisbal, coneguda popularment per "el telégrafo". S'erigeix just damunt d'un turó que domina la ciutat de Martorell fent de capçalera oriental al pont del Diable, però ja en terme de Castellbisbal. Durant la guerra d'Espanya aquesta torre es convertí en punt de resistència de l'exèrcit republicà quan les forces nacionals ocuparen Martorell. Aquesta construcció ha estat incorporada dins del catàleg patrimonial del Museu de la Ciència i de la Tècnica de Catalunya com a primera representant d'aquesta mena de construccions.

Joan Virella esmentava que entre les torres de Sant Vicenç de Calders i la de

l'Ordal podia haver-hi estacions intermèdies adaptades per aquesta mateixa finalitat, com ara antigues torres de guaita, castells o el cim d'un campanar, com sembla que era el cas de l'Arboç. A les IV Jornades d'Arqueologia Industrial de Catalunya celebrades a Girona i centrades en la temàtica de l'arqueologia de la comunicació es presentaren diferents ponències al voltant de la telegrafia òptica. Caldrà esperar la publicació de les actes de les Jornades per poder conèixer el contingut de les aportacions de Gaspar Martínez sobre *El telégrafo óptico militar en Catalunya durante el s.XIX*, el de Jaume Perarnau sobre *La implantació de la xarxa de telegrafia òptica a les comarques de l'interior de Catalunya*, el de Romeo i Romero que duia per títol *La telegrafia òptica a Catalunya*, o l'estudi de diferents autors *Els testimonis arqueològics del telègraf òptic entre Lleida i la Panadella*.

El telègraf òptic aviat es convertí en un invent obsolet davant el descobriment i expansió del telègraf elèctric. El sistema òptic sembla que fou suprimit al voltant de 1862. Així, doncs, i després d'una vida efímera, bona part de les torres del vell telègraf iniciaren un llarg i penós camí de decadència fins arribar als nostres dies. Avui, malgrat el seu lamentable estat són uns testimonis inèdits d'un sistema de comunicació arcaic. Ara que els sistemes de comunicació se'ns presenten com un dels camps d'avantguarda de la tècnica, creiem oportú poder dedicar una mica d'atenció a aquestes pretèrites torres de telegrafia òptica, i instar a la seva preservació i protecció.

Albert Tubau

(Article publicat al n°59 de la revista Gran Penedès el maig de 1998)